

Ж.М.Алимкулова,¹ * Н.Б.Калкаева,² Д.К.Садирбекова³

¹Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент қ., Қазақстан

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

³Қазақ Ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

БОЛАШАҚ КҰҚЫҚТЫҚ- ЭКОНОМИКАЛЫҚ ПӘНДЕР МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ: ТЕОРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Зерттеуде авторлар болашақ құқықтық-экономикалық пәндер мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі бойынша ғылыми әдебиеттерге теориялық талдау жасауға тырысты. Ғылыми- педагогикалық әдебиеттерді талдау барысында педагогтың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру бойынша үлкен тәжірибе жинақталғанын және ғалымдардың мәселені түрлі бағытта қарастыратынын байқауға болады.

Ең алдымен, кәсібилік, кәсіби іс-әрекет, кәсіби сапаларды қалыптастыру бойынша әдебиеттердің үлкен қоры жинақталғанын басып айтуға болады. Сонымен қатар, ғалымдардың көзқарастарын жүйелей келе, кәсіби құзыреттілікте келесідей элементтер тән екенін анықтаған, яғни бұл әмбебап, жалпыланған, кешенді және интегративті сипаттама, оның өзегі тұлғаның тек қана ақпараттар жүйесін мен ғылымдар негізін меңгеруі емес, сонымен қатар кәсіби іс- әрекетті жүзеге асыруға қабілеттерді қалыптастыру.

Ғылыми-педагогикалық, философиялық, арнайы еңбектерді саралау барысында, кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың әдіснамалық негіздері нақтыланды: білім берудің іргелілігі, педагогикалық білім берудің гуманистік бағыты, мәдениеттанушылық тұғыр, шығармашылық оқу ортасын құрастыруды жатқызуға болады.

Зерттеуде кәсіби құзыреттіліктің интеллектуалдық, әлеуметтік, ақпараттық, психологиялық, практикалық, коммуникативтік, реттеушілік және тағы басқа түрлері қарастырылған.

Түйін сөздер: құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік, болашақ мұғалім, кәсіби іс -әрекет, кәсіби сапа, кәсіби құзыреттілік түрлері.

Алимкулова Ж.М.,¹ * Калкаева Н.Б.,² Садирбекова Д.К.³
¹Южно- Казахстанский педагогический университет имени О.Жанибекова,
г.Шымкент, Казахстан

²Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г.Алматы, Казахстан

³Казахский национальный женский педагогический университет,
г.Алматы, Казахстан

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ЮРИДИЧЕСКО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация

В исследовании авторы попытались представить теоретический анализ научной литературы по проблеме формирования профессиональной компетентности будущих педагогов юридическо-экономических дисциплин. Изучив научно-педагогическую литературу исследователи отмечают, что по проблеме формирования профессиональной компетентности будущих педагогов накоплен большой опыт и ученые проблему рассматривают с разных позиций.

Прежде всего необходимо отметить, что большой фонд источников имеется по проблеме профессионализма, профессиональной деятельности, формированию профессиональных качеств. В тоже время систематизируя представления ученых можно отметить, что профессиональной компетентности присущи следующие элементы: универсальность, обобщенность, комплексность и интегративная характеристика, ее ядро это не только освоение личностью системой информации и основами наук, но и формирование способностей реализации профессиональной деятельности.

Анализ научно-педагогической, философской и специальной литературы дал возможность раскрыть методологические основы формирования профессиональной компетентности: фундаментальность образования, гуманистическая направленность, культурологический подход, формирование творческой среды.

В исследовании рассмотрены виды профессиональной компетентности: интеллектуальная, социальная, информационная, психологическая, практическая, коммуникативная и другие.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, будущий педагог, профессиональная деятельность, профессиональные качества, виды профессиональной компетентности.

Alimkulova J.,^{1*} Kalkaeva N.,² Sadirbekova D.³

¹Zhanibekov South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan

²Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

³Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan

PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF LEGAL AND ECONOMIC DISCIPLINES: THEORETICAL ANALYSIS

Abstract

In the study, the authors tried to present a theoretical analysis of the scientific literature on the problem of the formation of professional competence of future teachers of legal and economic disciplines. Having studied the scientific and pedagogical literature, the researchers note that a lot of experience has been accumulated on the problem of the formation of professional competence of future teachers, and scientists consider the problem from different perspectives.

First of all, it should be noted that there is a large fund of sources on the problem of professionalism, professional activity, and the formation of professional qualities. At the same time, systematizing the ideas of scientists, it can be noted that professional competence has the following elements: universality, completeness, complexity and integrative characteristics, its core is not only the development of a person's information system and the basics of science, but also the formation of abilities to implement professional activities.

The analysis of scientific, pedagogical, philosophical and specialized literature made it possible to reveal the methodological foundations of the formation of professional competence: the fundamentality of education, humanistic orientation, cultural approach, the formation of a creative environment.

The study examines the types of professional competence: intellectual, social, informational, psychological, practical, communicative and others.

Keywords: competence, professional competence, future teacher, professional activity, professional qualities, types of professional competence.

Кіріспе. Экономикалық және ғылыми- техникалық дамудағы заманауи сапалық өзгерістер, Қазақстан республикасының тек әлемдік экономикалық ғана емес, сонымен қатар білім беру кеңістігіне енуі әртүрлі шаруашылық қызмет салалары үшін мамандар даярлау жүйесін түбегейлі реформалаудың, сондай-ақ білім сапасын оның нәтижесі ретінде бағалау өлшемдерін өзгертудің объективті қажеттілігін айқындайды.

Бүгінгі таңда кәсіби білім берудің мақсаты-еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, тиісті деңгейі мен бейініне сәйкес білікті маман даярлау. Ол өз кәсібін еркін меңгерген, қызметтің сабақтас салаларында бағдарлай алатын, кәсіби тұрғыдан үнемі дамуға, әлеуметтік және кәсіби ұтқырлыққа дайын болуы қажет.

Оқу үдерісінде тұлғаның әлеуметтік және жеке қажеттіліктерін үйлесімді түрде ескеруге ХХ ғасырдың соңында шетелдік әлеуметтік теория мен тәжірибеде қалыптасқан негізгі құзыреттер идеясы мүмкіндік береді. Бұл идея білім берудегі құзыреттілік тәсілдің негізіне алынды.

Сонымен қатар, қазіргі таңда білім беру жүйесі қарқынды өзгеріп жатқан қоғамның және заманауи әлемде өмір сүріп жатқан адамның қажеттіліктеріне толық көлемде жауап бере алмайтыны жалпыға ортақ мойындалған факт болып табылады. Сондықтан әлемдік және отандық ғылымда, соның ішінде білім беру тәжірибесінде осы қайшылықты еңсеруге мүмкіндік беретін білім берудің тұжырымдамалық идеяларын іздестіру жұмыстары жүргізілуде. Осы тұста білім беру мен қоғамның дамуындағы қарама -қайшылықтарды шешудің неғұрлым тиімді амалдарының бірі ретінде басым көпшілік ғалымдардың пікірінше негізгі құзыреттер идеясы алынған білім беру парадигмасы танылып отыр. Қазақстанның білім беру саясатының жетекші амалы ретінде де білім берудегі құзыреттілік тұғыр қабылданды, өйткені ол білім беруді ізгілендіру, азаматтық демократиялық қоғам құру және еліміздің қауымдастыққа кірігу идеяларымен толық сәйкес келеді.

Маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру болашақ құқықтық -экономикалық пәндер мұғалімдерін даярлау мәселесіне байланысты ерекше өзектілікке ие болып отыр. Себебі еліміздегі экономикалық, құқықтық өзгерістер өндірісті, персоналды, нарықтық қатынастарды және т.б. басқаруға қабілетті жаңа буын мамандарын даярлау қажеттілігін туындатты. Дәл осы мамандардың кәсіби құзыреттілігі экономиканың құрылымдық қайта құрылуын жеделдетудің және еліміздің экономикалық өсімін қамтамасыз етудің маңызды факторы болып табылады. Қалыптасқан жағдай кәсіби даярлау сипатына өзгерістер енгізуді талап етеді. Бұл өзгерістер оның бағытына, мақсаттарына, мазмұны мен құрылымына түбегейлі жаңа көзқарасты қарастыруды көздейді.

Сонымен зерттелген дереккөздер талдауы болашақ құқықтық-экономикалық пәндер мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселесінің өзектілігін анықтады.

Педагогикалық зерттеулерге назар аударсақ, кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру тұлғаның үздіксіз дамуының аса маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Бұл ретте адам өзінің кәсіби қалыптасуының кез келген кезеңінде өзін тұлға ретінде де, кәсіби маман ретінде де толық қалыптасып болдым деп есептей алмайтыны атап көрсетілген. Білім берудегі құзыреттілік тәсіл тұлғаның қабілеттерін дамытуға және оларды нәтижелі пайдалануға баса назар аударады. Сонымен қатар, бұл тәсіл мамандарды даярлауда білімнің негізгі әрі іргелі рөлін жоққа шығармайды.

Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерге жасалған талдау көрсеткендей, кәсіби даярлауға деген жаңа тәсілдің мәні, ең алдымен, болашақ құқықтық-экономикалық пәндер мұғалімдерінің субъектілік дамуы мен өзін-өзі дамытуынан көрінеді. Ол белгілі бір білім мен дағдылар жиынтығынан жәй ғана жеткізуші емес, кәсіби қызметке қойылатын талаптарды жоғары деңгейде шығармашылықпен тәжірибеде жүзеге асыра алатын маман ретінде қалыптасуы тиіс.

Білім сапасын бағалаудағы құзыреттілік тәсіл-білім беруді дамытудың халықаралық деңгейде басымдыққа ие қазіргі үрдістеріне сәйкес келеді. Жоғары білімнің бәсекеге қабілеттігін арттыру болашақ құқықтық-экономикалық пәндер мұғалімдерінің еңбек нарығында жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін кеңейтіп, олардың кәсіби ұтқырлығын қамтамасыз етеді.

Кәсіби даярлау жүйесіндегі құзыреттілік тәсіл пәнаралық ғылыми білімдер жүйесі ретінде қарастырылады. Ол белгілі бір нақты мамандық бойынша маманды тар бейінді, нақты кәсіби даярлаудың әдіснамалық негізін қамтамасыз етумен ғана шектелмейді, сонымен қатар, үздіксіз білім беру жүйесінің барлық буындарына таралады (Батышев et al., 1998).

Кәсібиліктің бір деңгейі ретінде құзыреттілік педагогикалық іс-әрекеттің негізгі құрамдасы деп бірнеше зерттеулерде қарастырылады.

Осы мәселені жиі қарастырып зерттеп жүрген ғалымның бірі А.К.Маркова кәсіби құзыреттілікті педагогикалық қызметті жүзеге асыруға қажетті білімдер, біліктер, дағдылар және іс-әрекет тәсілдері жүйесін меңгеру деңгейі, сондай-ақ кәсіби қызметті тиімді орындауға қажетті психологиялық қасиеттер жүйесі ретінде анықтаған (Маркова, 1996).

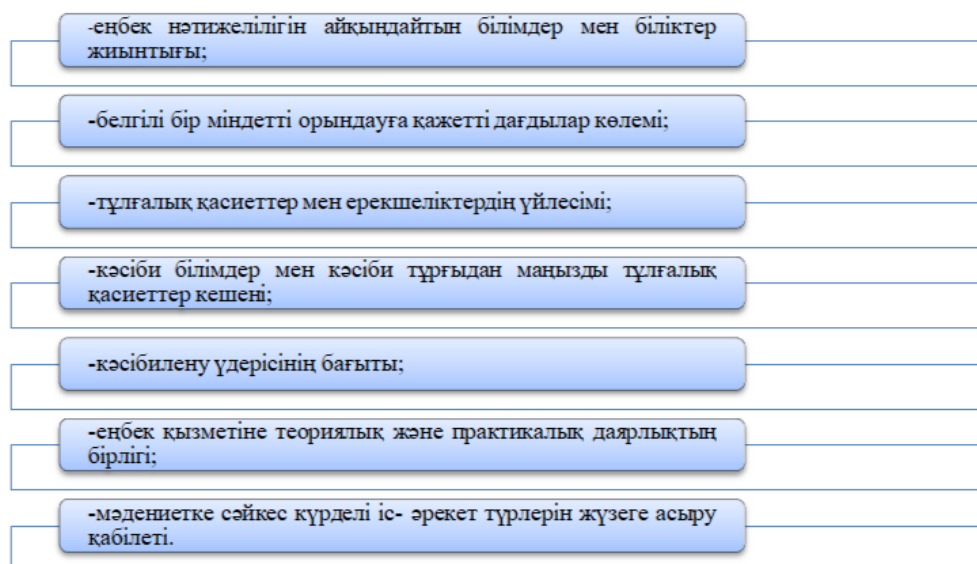
«Құзыреттілік» ұғымы еңбегінің сипаты шешім қабылдаумен, яғни белгілі бір мәселені шешуге және ол жөнінде пайым жасауға өкілетті болумен байланысты мамандардың белгілі бір санатына қатысты қолданылады. Оларға басқарушылар, сарапшылар және т.б. жатады. Сонымен қатар, бұл ұғым белгілі бір білім саласын терең меңгерген мамандарға да (ғалымдар, оқытушылар, өнертанушылар және т.б.) қатысты қолданылады. Кәсіби құзыреттіліктің негізгі критерийі маман еңбегінің қоғамдық маңызы және оның белгілі бір білім немесе қызмет саласындағы беделі (Батышев et al., 1998).

«Кәсіби құзыреттілік» ұғымын енгізудің орындылығы оның мазмұнының кеңдігімен және интегративті сипатымен түсіндіріледі. Аталған ұғым «кәсібилік», «біліктілік», «кәсіби қабілеттер» және т.б. сол сияқты кеңінен қолданылатын ұғымдарды біріктіреді.

Педагогикалық ғылымда «кәсіби құзыреттілік» ұғымы әртүрлі қырынан қарастырылады. Атап айтқанда, ол:

- еңбек нәтижелілігін айқындайтын білімдер мен біліктер жиынтығы;

- белгілі бір міндетті орындауға қажетті дағдылар көлемі;
- тұлғалық қасиеттер мен ерекшеліктердің үйлесімі;
- кәсіби білімдер мен кәсіби тұрғыдан маңызды тұлғалық қасиеттер кешені;
- кәсібилену үдерісінің бағыты;
- еңбек қызметіне теориялық және практикалық даярлықтың бірлігі;
- мәдениетке сәйкес күрделі іс- әрекет түрлерін жүзеге асыру қабілеті ретінде түсіндіріледі (Батышев et al., 1998).

Сурет -1 «Кәсіби құзыреттілік» ұғымының көпқырлылығы

Кәсіби құзыреттілік біліктілік пен кәсібиліктің сипаттамасы ретінде төмендегілерді қамтиды:

- пәнді терең білу немесе тиісті кәсіби дағдыны меңгеру;
- маманның көптеген шешімдердің ішінен ең оңтайлысын таңдай білуі, қате шешімдерді дәлелді түрде жоққа шығаруы, сыртқы тұрғыдан тартымды болғанымен, тиімділігі төмен шешімдерге сыни тұрғыдан күмән келтіре алуы, яғни сыни ойлау қабілетінің болуы;
- маманның білімін үнемі жаңартып отыруға, жаңа ақпаратты меңгеруге және оны нақты уақыттағы әрі нақты жағдайлардағы кәсіби міндеттерді табысты шешу үшін қолдана білуі, яғни білімнің ұтқырлығы;
- құзыреттіліктің мазмұндық (білім) және үдерістік (білік) компоненттерді қамтуы.

Құзыретті маман мәселенің мәнін түсініп қана қоймай, оны практикалық тұрғыдан шеше білуі тиіс. Сонымен қатар, мәселені шешудің нақты жағдайларына байланысты ол сол жағдайларға барынша сәйкес келетін белгілі бір әдісті таңдап, қолдана алады. Яғни кәсіби құзыреттілік маманның жағдайға бейімделіп, тиімді әрі икемді әдістерді пайдалану қабілетін де қамтиды (Котенков, 2008).

Әдебиеттер талдауы көрсеткендей, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін қарастыру барысында ең алдымен педагогтің тұлғасына басымдық беріледі. Яғни, ең әуелі мұғалім тұлғасының құндылықтық бағдарлары, ұстанымдары, өмірлік мән- мағыналары мен идеалдары оның педагогикалық қызметінің мәнін айқындайды. ХХ ғасырдың басында П.Ф.Каптерев мұғалім тұлғасының маңыздылығын арнайы атап көрсетіп, «оқыту жағдайында мұғалімнің тұлғасы бірінші орында тұрады, педагог тұлғасының белгілі бір қасиеттері оның тәрбиелік ықпалын және оқыту нәтижелерін арттыру немесе төмендетуі мүмкін» деп тұжырымдаған (Каптерев, 1982).

А.Н.Леонтьев студенттің, болашақ педагогтің тұлғалық дамуы – оның кәсіби білімдерді, біліктер мен дағдыларды жай ғана жинақтауымен шектелмейтінін атап көрсеткен. Ең

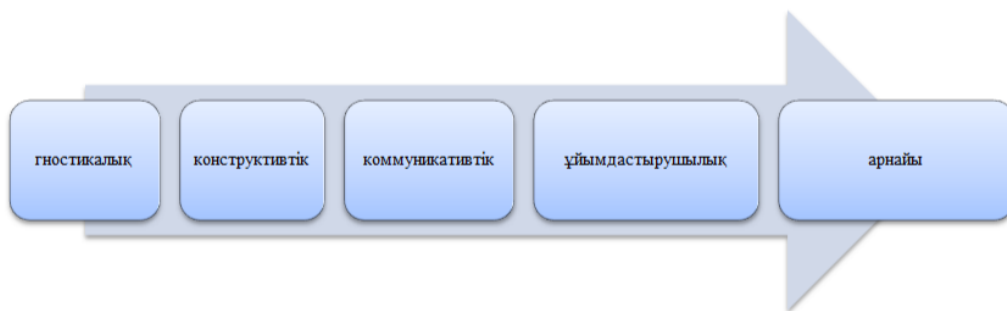
маңыздысы- болашақ мамандардың тұлғасының мотивациялық саласын қалыптастыру. Болашақ мұғалімнің меңгеріп жатқан білімдерінің қандай мәнге ие болатыны және олардың қандай мақсаттарға бағытталатыны дәл осы мотивациялық салаға байланысты. Педагогтың тұлғалық қасиеттері оның кәсіби қасиеттерінен ажыратылмайды. Кәсіби қасиеттер кәсіби даярлау барысында қалыптасып, арнайы білімдерді, біліктерді, ойлау тәсілдерін және іс -әрекет әдістерін меңгерумен байланысты болады (Леонтьев, 2004).

Олардың қатарында И.П.Подласый ғылыми ізденіске қызығушылықты, өзінің кәсіби еңбегіне деген сүйіспеншілікті, эрудицияны, оқытылатын пәнді жетік меңгеруді, пәнді оқыту әдістемесін білуді, психологиялық даярлықты, жалпы эрудицияны, кең мәдени ой- өрісті, педагогикалық шеберлікті, педагогикалық еңбек технологияларын меңгеруді, ұйымдастырушылық білік пен дағдыларды, педагогикалық әдепті, педагогикалық техниканы, қарым -қатынас технологияларын меңгеруді, шешендік өнерді және басқа да қасиеттерді атап көрсетеді (Подласый, 2013).

Материалдар мен әдістер. зерттеу барысында келесідей теориялық (педагогтың кәсіби дамуындағы құзыреттілік амал мәселесі қамтылған философиялық, психологиялық, педагогикалық зерттеулерді талдау және синтездеу, нақтылау, жалпылау, абстракциялау, аналогия) және эмпирикалық (бақылау, құжаттар мен іс -әрекет нәтижелерін зерттеу) әдістерін пайдаландық.

Нәтижелер мен талқылау. Зерттеу барысында университеттің білім беру ортасы -бұл білім берудің мақсатқа сай болуымен, педагогикалық процестің мазмұнымен, оның әлеуметтік-мәдени бағытының туындысы ретінде, сондай -ақ осы мақсаттарды инновациялық білім беру технологияларымен жүзеге асыру тәсілдерімен байланысты орта субъектілерінің өзара әрекеттесуі арқылы студенттің білім беру мүмкіндіктерін өзектендіру жүйесі екендігі анықталды. Студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудағы университеттің білім беру ортасының ресурстары- болашақ құқықтық экономикалық пәндер мұғалімдері-білім беру мүмкіндіктерінің көздері, субъектілердің жеке ресурстарын, университеттің ұйымдастырушылық-мәдениеті мен әлеуметтік- серіктестік ресурстарын біріктіреді, олар қоршаған орта компоненттерінде көрінеді және: жоғары оқу орнының гуманистік құндылықтарды, кәсіби құзыреттілікті, болашақ маманның шығармашылық белсенділігін қалыптастыруға бағытталған құндылықтық- мақсатты бағыты; иновациялық -диагностикалық, ақпараттық, білім беру, басқару технологияларын жобалау мен қолдауда, қоршаған орта субъектілерінің шығармашылық өнімділігінің кең спектрінде.

Жеке тұлғалық және кәсіби қасиеттермен қатар, педагог өзінің пәндік- кәсіби құзыреттілігін айғақтайтын бірқатар біліктерге де ие болуы тиіс. Е.А.Панько пікірінше, бұл біліктерді шартты түрде гностикалық, конструктивтік, коммуникативтік, ұйымдастырушылық және арнайы біліктер деп бөлуге болады (сурет -2).

Сурет-2 Педагогтың пәндік- кәсіби құзыреттілігінің біліктер түрлері

Кәсіби құзыреттілік деп маманның белгілі бір қызмет түрін жүзеге асыруға жеткілікті білім, білік, дағды және тәжірибе деңгейін көрсететін, шешім қабылдаумен байланысты іскерлік және тұлғалық қасиеттердің интегралды сипаттамасы түсініледі.

Кәсіби құзыреттіліктің негізгі компоненттеріне келесілерді жатқызамыз (Гарашкина, 2011) сурет -3:

- әлеуметтік-құқықтық құзыреттілік- қоғамдық институттармен және адамдармен өзара әрекеттесу саласындағы білімдер мен біліктерді, сондай- ақ, кәсіби қарым- қатынас пен мінез - құлық тәсілдерін меңгеру;
- персоналдық құзыреттілік -кәсіби тұрғыдан үнемі дамуға және біліктілікті арттыруға, сондай -ақ, кәсіби қызмет барысында өзін- өзі жүзеге асыруға қабілеттік;
- арнайы құзыреттілік – нақты қызмет түрлерін өз бетінше орындауға даярлық, типтік кәсіби міндеттерді шеше білу және өз еңбегінің нәтижелерін бағалау, мамандық бойынша жаңа білімдер мен біліктерді өз бетінше меңгеру қабілеті;
- аутоқұзыреттілік - өзінің әлеуметтік- кәсіби сипаттамалары туралы адекватты түсініктің болуы және кәсіби деструкцияларды еңсеру технологияларын меңгеру;
- экстремалды құзыреттілік- кенеттен күрделенген жағдайларда, апаттар кезінде және технологиялық үдерістер бұзылған жағдайда әрекет ете білу қабілеті.

Сурет -3 Педагогтың кәсіби құзыреттілігінің түрлері

Осылайша, білім беру үрдісіндегі педагогикалық қызметтің ең жалпы міндеті тұлғаның үйлесімді дамуына жағдай жасау, өскелең ұрпақты еңбекке және қоғам өміріне қатысудың басқа да нысандарына дайындау болып табылады.

В.А.Сластенин, Г.И.Саранцев,А.И.Мищенко және т.б. кәсіби құзыреттілікті деңгейлік тәсіл тұсынан қарастырып, оны тұлғаның әртүрлі деңгейде түрлі кәсіби міндеттерді шешу қабілеттері деп анықтаған.

Болашақ экономист -менеджердің кәсіби құзыреттілігі құрылымында негізгі орын алатын мынадай компоненттерді қамтитын тұлғалық қасиет ретінде түсіндіріледі (Ролдугина, 2007), сурет-4:

- теориялық-практикалық даярлық – ішкі және сыртқы құрамдастардың бірлігін білдіреді. Ішкі құрамдас кәсіби қызметке деген мотивациялық- құндылықтық қатынасты, белсенділікті және оның нәтижелері үшін жауапкершілікті қамтиды. Ал сыртқы құрамдас -бағдарлау, операциялық, бағалау қызметі мен өзін- өзі бағалаудан тұрады. Олар аналитикалық, болжамдық, жобалаушылық және рефлексивтік біліктерді дамыту негізінде қалыптасатын теориялық даярлықты, сондай- ақ ұйымдастырушылық -басқарушылық, ақпараттық және кәсіпкерлік біліктерді қамтитын практикалық даярлықты сипаттайды.

- кәсіби мәдениеттің негіздері-нақты пәндік білімдерді, іс- әрекет, қарым -қатынас және өзін- өзі дамыту тәсілдерін меңгеруді, праксеологиялық, рефлексивтік және ақпараттық тұрғыдан даярлықты; кәсіби шығармашылықты, дүниетанымды және кәсіби ойлауды қамтиды.

Сурет-4 Экономист менеджердің кәсіби құзыреттілігі құрамы

А.К.Маркованың көзқарасы бойынша, кәсіби құзыреттілік адамның өз бетінше және жауапкершілікпен әрекет етуіне мүмкіндік беретін психикалық қасиеттердің жиынтығы, психикалық күйі, сондай-ақ белгілі бір еңбек функцияларын орындауға қажетті қабілеті мен біліктерінің болуы. Кәсіби құзыреттіліктің қалыптасу деңгейін тек адамның еңбек қызметінің нәтижелерінің сипаты арқылы ғана бағалауға болады (Маркова, 1996).

Аталмыш мәселе бойынша осыған жақын ұстанымды бірқатар басқа да авторлар ұстанады. Олардың пікірінше, кәсіби құзыреттілік маманның белгілі бір қызмет түрінің мақсаттарына қол жеткізуге жеткілікті білім, білік және тәжірибе деңгейін, сондай-ақ оның адамгершілік ұстанымын сипаттайтын іскерлік және тұлғалық қасиеттерінің интегралды сипаттамасы (Алексеева & Шаблыгина, 1994).

Зерттеу авторлары «кәсіби құзыреттілік» ұғымы еңбегінің сипаты шешім қабылдаумен, яғни белгілі бір мәселені шешуге және ол жөнінде пайым жасауға өкілетті мамандардың белгілі бір санатына тән екенін нақтылайды. Осылайша, кәсіби құзыреттілік- маманның кәсіби қызмет мақсаттарына қол жеткізуге жеткілікті білім, білік және тәжірибе деңгейін ғана емес, сонымен қатар тұлғаның әлеуметтік адамгершілік ұстанымын да қамтитын іскерлік және тұлғалық қасиеттерінің интегралды сипаттамасы.

«Кәсіби құзыреттілік» ұғымының мазмұнына өзара байланысты үш негізгі астар кіреді (Сластенин et al., 2004) :

1. Мәселелік -тәжірибелік астар- нақты жағдайды барабар танып, түсіну, сол жағдайға сәйкес мақсаттар, міндеттер мен нормаларды дұрыс тұжырымдау және оларды тиімді жүзеге асыру қабілеті;

2. Мағыналық астар –кәсіби жағдайды неғұрлым кең әлеуметтік -мәдени контексте барабар ұғыну және оның мәнін түсіну қабілеті;

3. Құндылықтық астар- жағдайды, оның мәнін, мақсаттары мен міндеттерін, сондай-ақ нормаларын, жеке тұлғалық және қоғамдық құндылықтар тұрғысынан дұрыс бағалай білу қабілеті.

Құзыреттілікті қалыптастыру студенттерді күмәндануға, теориялық білім мен өз тәжірибесіне негізделген шешім іздеуге, әртүрлі нұсқаларды іздеуге, оларды бағалауға, ең оңтайлы нұсқаларды таңдауға итермелейтін іс- шараларға қосуды талап етеді. Әрине, студентті университетте оның болашақ педагогикалық қызметінің барлық аспектілеріне үйрету, болашақ мұғалімге тап болатын барлық жағдайларды болжау мүмкін емес. Белгілі бір жағдайлардың алдын ала болжанбауына және әр мұғалімнің жеке басына қарамастан, мұғалімнің қызметі барлығына ортақ теориялық және әдістемелік білімге сүйенеді. Кәсіби құзыреттілікті дамыту әмбебаптығы, жалпылануы, күрделілігі бар білім, дағдылар блоктарын игеруді қамтиды. Білімнің, біліктілік пен дағдылардың бұл қасиеттері стандартты жағдайларда ғана емес, сонымен қатар шығармашылық шешімге дайын болуға мүмкіндік береді (Воеводина, 2005).

Қазақстандық ғалымдар болашақ педагог -биологтардың кәсіби құзыреттілігін дамытудың негізін биология саласындағы мәселелер мен міндеттерді өз бетінше шеше білу, сондай-ақ алған білімдері, дағдылары мен біліктері негізінде өзін-өзі дамыту қабілеті құрайды деп нақтылаған.

Авторлардың зерттеулерінде қарастырылған теориялық тұжырымдар мұғалімнің тұлғалық қасиеттерімен қатар, биология, биотехнология және өмір туралы ғылымдар саласындағы жаңа білімдерді меңгеруі қажеттігін көрсетеді. Университеттердегі педагогикалық білім беру үрдісінің ерекшелігі болашақ педагогтың тұлғалық және кәсіби дамуының өзара бірлікте жүзеге асырылуы. Кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың барлық элементтері болашақ педагогтердің мектептер мен жоғары оқу орындарындағы кәсіби қызметіне бағытталады. Әсіресе нақты педагогикалық жағдайларды сындарлы әрі бейбіт жолмен шеше білу қабілетіне ерекше мән беріледі. Мамандардың кәсіби даярлығы алған білімдерін, дағдалыр мен тәжірибесін практикалық қызметте тиімді қолдану қабілетімен, сондай -ақ кәсіби құзыреттіліктің қалыптасуы мен дамуына ықпал ететін тұлғалық және әлеуметтік қасиеттері мен құндылықтарын жұмылдыра білуімен айқындалады (Тергенбаева &Карашолокова,2021).

Н.В.Кузьмина мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін келесідей жіктеген (Кузьмина,2001):

- Арнайы және пәндік құзыреттілік;
- Дифференциалды -психологиялық құзыреттілік (сананы ынталандыру және тәртіпке бейімдеу мүмкіндіктері);
- Әдістемелік құзыреттілік (тану және біліктерді қалыптастыру);
- Әлеуметтік- психологиялық құзыреттілік (коммуникативтік);
- Аутопсихологиялық құзыреттілік (жеке жетістіктері бойынша).

Ғылыми әдебиеттерге жасалған талдау негізінде кәсіби құзыреттілікті коммуникативтік, реттеушілік және интеллектуалдық- педагогикалық құзыреттіліктердің бірлігі деп анықталғанын байқадық (Акпарова,2009):

- Коммуникативтік құзыреттілік- эмоционалдық тұрақтылықты, тілдік дағдыларды, тыңдай білу қабілетін, мадақтай және ынталандыра білуді, әдептілікті және жалпы қабілеттерді қамтитын кәсіби интегративті сапа;

- Реттеушілік құзыреттілік – мұғалімнің өзінің іс- әрекетін бақылау және реттеу қабілеті. Оның құрамына мақсатқа ұмтылу, жоспарлау, тұрақты белсенділік, өзін- өзі таныту, рефлексия, өз әрекеттерін бағлау жатады.

- Интеллектуалдық – педагогикалық құзыреттілік – тиімді оқыту үдерісінде қолданылатын аналитикалық біліктердің жиынтығы, сондай- ақ инновациялық қызметті жүзеге асыру қабілеті.

Б.С.Гершунскийдің пікірінше, «кәсіби құзыреттілік»- білім берудің ең жоғары деңгейі болып табылады. Оның тұжырымдамасында кәсіби құзыреттілік екі өзара байланысты аспектіні қамтиды. Біріншіден, нақты кәсіптің негізін құрайтын ғылым немесе ғылымдар саласындағы білімдерді меігеру. Екіншіден, алынған білімдерді практикалық қызметте қолдану дағдылары мен біліктердің болуы. Басқаша айтқанда, кәсіби құзыреттілік маманның өзінің кәсіби қызмет саласына қатысты білімдерінің жиынтығы және сол білімдерді еңбек қызметінде тиімді қолдана әрі пайдалана білу қабілетін білдіреді (Гершунский, 1998).

Құзыреттілік - бұл адамның интегралды сипатамасы, ол кәсіби қызметтерді сапалы орындауды қамтамасыз ететін құзыреттер жүйесін құрайды. Экономисттің кәсіби құзыреттілігі - маманның интегралды сипаттамасы, ол қаржы- экономикалық, ғылыми- зерттеушілік, ақпараттық -аналитикалық, ұйымдастырушылық -басқарушылық құзыреттіліктерден құралып, кәсіби іс -әрекеттің сапалы орындалуын қамтамасыз етеді. Сонымен, құзыреттілік -адамның кәсіби іс -әрекетін сапалы орындауға қабілеттілігі мен даярлығы.

Болашақ экономика саласының мамандарының кәсіби құзыреттілігі өз құрылымында келесі құзыреттіліктерді кіріктіреді:

- қаржы- экономикалық құзыреттілік,
- ғылыми- зерттеушілік құзыреттілік,
- ақпараттық -аналитикалық құзыреттілік,
- ұйымдастырушылық -басқарушылық құзыреттілік (Фильченко, 2009).

О.В.Юдинаның диссертациялық зерттеуінде маманның кәсіби құзыреттілігінің құрылымына келесі компоненттер енгізілген, кесте -1 (Юдина, 2002):

- Аксиологиялық компонент – кәсіби білімдерді меңгерудің қажеттілігіне деген ішкі сенімділікті айқындайды;
- Ақпараттық компонент – кәсіби қызмет барысында ақпараттық технологияларды қолдану қажеттілігін сипаттайды;
- Мотивациялық компонент – кәсіби қызмет саласына деген қызығушылықтың қалыптасуымен сипатталады;
- Операциялық компонент – кәсіби қызметтің мазмұнын құрайтын біліктер мен дағдыларды меңгеру деңгейін айқындайды;
- Эмоционалдық – еріктік компонент – кәсіби функцияларды орындауға психологиялық даярлықты сипаттайды.

Кесте -1 Маманның кәсіби құзыреттілігінің құрылымы

№	Компонент	Сипаты
1	Аксиологиялық компонент	Кәсіби білімдерді меңгерудің қажеттілігіне деген ішкі сенімділікті айқындайды
2	Ақпараттық компонент	Кәсіби қызмет барысында ақпараттық технологияларды қолдану қажеттілігін сипаттайды
3	Мотивациялық компонент	Кәсіби қызмет саласына деген қызығушылықтың қалыптасуымен сипатталады
4	Операциялық компонент	Кәсіби қызметтің мазмұнын құрайтын біліктер мен дағдыларды меңгеру деңгейін айқындайды
5	Эмоционалдық- еріктік компонент	Кәсіби функцияларды орындауға психологиялық даярлықты сипаттайды.

А.В.Хуторской (Хуторской, 2001) және А.М.Новиков (Новиков,1997) жүргізген теориялық зерттеулерде кәсіби құзыреттіліктің келесідей компоненттері бөліп көрсетілген:

- Мотивациялық компонент -кәсіби қызметті жүзеге асыруға даярлықты білдіреді;
- Рефлексивтік компонент -кәсіби қызметтің мазмұнына тұлғалық қатынасты, қызмет мақсаттарының маңыздылығын және өз қызметіне өзіндік талдау жасауды қамтиды;
- Когнитивтік компонент- мамандық бойынша қажетті білімдер мен біліктерді меңгеруді сипаттайды;
- Іс -әрекеттік компонент - алынған білімдер мен біліктерді практикалық қызметте қолдана білу қабілетін білдіреді.

В.А.Сластенин кәсіби құзыреттілік құрамына келесі құрамдас бөліктерді кіріктіреді (Сластенин,1997):

- Практикалық (арнайы) құзыреттілік- кәсіби білім мен технологиялар деңгейін анықтайды.
- Әлеуметтік құзыреттілік- жауапты шешімдерді қабылдау қабілетін сипаттайды.
- Психологиялық құзыреттілік -өзін- өзі жүзеге асыру, рефлексия дағдылары, ойлау сапасының қалыптасуын сипаттайды.
- Коммуникативтік құзыреттілік- сөйлеу мәдениеті, коммуникативтік қабілеттер деңгейін анықтайды.
- Ақпараттық құзыреттілік- жаңа ақпараттық технологияларды меңгеру қабілетін сипаттайды.
- Валеологиялық құзыреттілік- салауатты өмір салтын ұстану мүмкіндіктерін сипаттайды.

Қорытынды. Сонымен, жоғарыда қарастырылғандарды түйіндей келе, құзыреттілік амал кәсіби білім берудің мазмұнын жанартудың құралы ретінде ғана емес, оны заманауи талаптарға сәйкестендірудің тетігі ретінде де қарастырылады. Ол маманды даярлау процесін ұйымдастыруға елеулі өзгерістер енгізіп, оған іс- әрекеттік және практикалық бағдарланған сипат береді. Болашақ мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру- маманның бүкіл кәсіби қызметі барысында жалғасатын процесс және кәсіби қызметтің басталуына дейін қалыптаса бастайды. Құқықтық -экономикалық пәндер мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігінің негізгі сипаттарының бірі – оның үнемі динамикалық дамуы және аяқталмаған сипаты.

Кәсіби қызмет барысында жаңа білім беру модельдерін, инновациялық оқыту құралдары мен технологияларын пайдалану арқылы кәсіби білімдерді үнемі жетілдіріп отыру қажеттілігі туындайды. Осы тұрғыдан алғанда, кәсіби құзыреттілік бір рет қалыптасып, өзгеріссіз қалатын сапа емес, кәсіби тәжірибенің жинақталуы, жаңа білімдердің игерілуі және заманауи кәсіби талаптарға бейімделу негізінде үздіксіз дамып отыратын тұлғалық кәсіби сипаттама болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

Ақпарова Ж.М. Педагогикалық мамандыққа кіріспе: оқу құр. / Ж.М.Ақпарова. — Қарағанды: Болашақ — Баспа РББ, 2009. — 171 б.

Алексеева Л.П., Шаблыгина Н.С. Преподавательские кадры: состояние и проблемы профессиональной компетентности. - М.: НИИВО, 1994.

Батышев С.Я. Энциклопедия профессионального образования: в 3 т. / науч. ред. совет: С.Я.Батышев, А.М.Новиков, В.А.Поляков. — М.:РАО; Ассоциация «Профессиональное образование», 1998. — Ч. 1. — С. 76–77.

Воеводина С.А. Формирование профессиональной компетентности будущих педагогов // Вестник Полоцкого государственного университета. Серия Е Педагогические науки. Педагогика №5, 2005

Ганин Е.А. Современные информационные и коммуникационные технологии как средство самообразования будущих учителей: дис.... канд. пед. наук. Спец. 13.00.01 – «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Е.А. Ганин. Чита, 2004. — 175 с.

Гарашикина Н.В. Проектирование учебных программ в системе вузовской подготовки будущих социальных работников: компетентностный подход // Вестник Тамбовского университета. Серия Гуманитарные науки. Тамбов, 2011. Вып. 1 (93). С. 120-124.

Гершунский, Б.С. Философия образования для XXI века / Б.С. Гершунский. — Москва: Совершенство, 1998. — 608 с.

Котенков А.В. Социальное партнерство в сфере профессионального образования: зарубежный и российский опыт // Журнал Проблемы современной экономики. — № 4 (28)

Кузьмина Н.В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования: моногр. / Н.В.Кузьмина. — М.: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2001. — 144 с. .

Каптерев П.Ф. Избранные педагогические сочинения, Москва: Педагогика 1982.-122с.

Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Академия, 2004-145 с.

Маркова А.К. Психология профессионализма. - М., 1996.

Новиков, А.М. Профессиональное образование в России: перспективы развития [Текст] / А.М. Новиков. - М.:ИЦПНПО РАО, 1997. -254 с.

Педагогика профессионального образования / Е.П.Белозерцев, А.Д.Гонеев, А.Г.Паишников и др.; Под ред. В.А.Сластенина. - М.: Академия, 2004. - 368 с.

Подласый И.П. Педагогика. Юрайт: 2013,-234 с.

Ролдугина Л.А. Формирование профессиональной компетентности будущего экономиста-менеджера в процессе производственной практики, дисс... к.п.н., Елец 2007

Сластенин, В.А. Педагогика: инновационная деятельность [Текст] / В.А. Сластенин, Л.С. Подымова. - М.: Магистр, 1997.-221 с.

Тергенбаева Ж.Т., Карашолакова Л.Н. Педагогические основы формирования профессиональной компетентности будущих педагогов// Вестник Карагандинского университета, Серия «Педагогика». № 4(104)/2021

Фильченкова И.Ф. Формирование профессиональной компетентности будущих экономистов в вузе.диссерт. на соиск.к.п.н., Нижний Новгород, 2009- 182с.

Хуторской, А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Электронный ресурс]/А.В. Хуторской. Режим доступа: www.eidos.ru/news/compet-dis.htm

Юдина, О.В. Формирование профессиональной компетентности студентов экономического вуза средствами информационных технологий [Текст] : дис. ... канд, пед, наук: 13.00.08/ О.В. Юдина. Самара, 2002. - 208 с.

References:

Akparova Zh.M. (2009). *Pedagogikalық mamandyққа kirispe: oқи құr.* / Zh.M.Akparova. — Qaragandy: Bolashaq — Baspa RBB, 171 b.

Alekseeva L.P., Shablygina N.S. (1994). *Prepodavatel'skie kadry: sostoyanie i problemy professional'noj kompetentnosti.* - M.: NIIVO.

Batyshev S.Ya. (1998). *Enciklopediya professional'nogo obrazovaniya: v 3 t. / nauch. red. совет: S.Ya.Batyshev, A.M.Novikov, V. A.Polyakov.* — M.: RAO; Associaciya «Professional'noe obrazovanie», Ch. 1. — S. 76–77.

Voevodina S.A. (2005). *Formirovanie professional'noj kompetentnosti budushih pedagogov // Vestnik Polockogo gosudartsvennogo universiteta. Seriya Pedagogicheskie nauki. Pedagogika №5.*

- Ganin E.A. (2004). *Sovremennyye informacionnyye i kommunikacionnyye tehnologii kak sredstvo samoobrazovaniya budushih uchitelej: dis.... kand. ped. nauk. Spec. 13.00.01 – «Obshchaya pedagogika, istoriya pedagogiki i obrazovaniya»* / E.A. Ganin. Chita, 2004. — 175 s.
- Garashkina N.V. (2011). *Proektirovanie uchebnykh programm v sisteme vuzovskoy podgotovki budushih socialnykh rabotnikov: kompetentnostnyy podhod* // *Vestnik Tambovskogo universiteta. Seriya Gumanitarnyye nauki. Tambov, Vyp. 1 (93)*. S. 120-124.
- Gershunskiy, B.S. (1998). *Filosofiya obrazovaniya dlya XXI veka* / B.S. Gershunskiy. – Moskva: Sovershenstvo, 608 s.
- Kotenkov A.V. (2009). *Socialnoye partnerstvo v sfere professionalnogo obrazovaniya: zarubezhnyy i rossiyskiy opyt* // *Zhurnal Problemy sovremennoy ekonomiki*. – № 4 (28)
- Kuzmina N.V. (2001). *Akmeologicheskaya teoriya povysheniya kachestva podgotovki specialistov obrazovaniya: monogr.* / N.V. Kuzmina. — M.: Issled. centr problem kachestva podgotovki specialistov, — 144 s. .
- Kapterev P.F. (1982). *Izbrannyye pedagogicheskiye sochineniya*, Moskva: Pedagogika 1982.-122s.
- Leontev A.N. (2004). *Deyatel'nost. Soznanie. Lichnost. Akademiya*, 2004-145 s.
- Markova A.K. (1996). *Psikhologiya professionalizma*.
- Novikov, A.M. (1997). *Professionalnoye obrazovanie v Rossii: perspektivy razvitiya [Tekst]* / A.M. Novikov. - M.: ICPNPO PAO, -254 s.
- Pedagogika professionalnogo obrazovaniya* / E.P. Belozercev, A.D. Goneev, A.G. Pashkov i dr.; Pod red. V.A. Slastenina. - M.: Akademiya, 2004. - 368 s.
- Podlasyj I.P. (2013). *Pedagogika. Yurajt*: 234 s.
- Roldugina L.A. (2007). *Formirovaniye professionalnoy kompetentnosti budushogo ekonomista-menedzhera v processe proizvodstvennoy praktiki, diss... k.p.n., Elec.*
- Slastenin, V.A. (1997). *Pedagogika: innovacionnaya deyatel'nost [Tekst]* / V.A. Slastenin, L.S. Podymova. - M.: Magistr, 221 s.
- Tergenbaeva, Zh.T., Karasholakova, L.N. (2021). *Pedagogicheskiye osnovy formirovaniya professionalnoy kompetentnosti budushih pedagogov* // *Vestnik Karagandinskogo universiteta, Seriya «Pedagogika»*. № 4(104)/
- Filchenkova I.F. (2009). *Formirovaniye professionalnoy kompetentnosti budushih ekonomistov v vuze. dissert. na soisk.k.p.n., Nizhniy Novgorod*, 182s.
- Hutorskoj, A.V. *Klyuchevyye kompetencii i obrazovatel'nye standarty [Elektronnyy resurs]* / A.V. Hutorskoj. Rezhim dostupa: www.eidos.ru/news/compet-dis.htm
- Yudina, O.V. (2002). *Formirovaniye professionalnoy kompetentnosti studentov ekonomicheskogo vuza sredstvami informacionnykh tehnologiy [Tekst]* : dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08 / O.V. Yudina. Samara, - 208 s.

IRSTI 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2026.91.3.022>

Rakhmetov T., ^{1*} Mombek A., ¹ Usenova A., ² Umirzakova L., ³ Morar M., ⁴

¹*Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan*

²*I. Zhansugurov Zhetysay University, Taldykorgan, Kazakhstan*

³*M. Utemisov West Kazakhstan University, Uralsk, Kazakhstan*

⁴*Alecu Russo State University of Bălți, Bălți, Moldova*

READINESS OF BACHELOR'S STUDENTS IN MUSIC EDUCATION FOR VOCAL PERFORMANCE

Abstract

The article presents the results of testing a structural and functional model for developing the readiness of bachelor students of music education for vocal and performance activities (VPA). The relevance of the study is driven by the need to overcome the reproductive approach in the vocal training of future music teachers in accordance with the modern requirements of secondary schools. The purpose of the study is to experimentally verify the effectiveness of the developed structural and functional model for developing the readiness of music education bachelors for VPA. To obtain reliable data, a complex of diagnostic methods was used: questioning, testing (M. Rokeach, K. Zamfir – A. Rean methods), and participant observation according to the system of G. Klaus criteria. The assessment of the dynamics of readiness for VPA was carried out according to criteria (motivational-value, cognitive-operational, personal) correlated with algorithmic, interpretative, and creative levels. The system of indicators included: motivational-value attitude (P1); a set of special knowledge and skills (P2); and professionally significant personal qualities (P3). The results were verified using mathematical statistics methods (Student's t-test, Chi-square). The testing results confirmed the effectiveness of the model: in the experimental group, the share of students at the creative level reached 69,44%, with the total elimination of the algorithmic performance level (0%).